

O, Azərbaycan xalqının yetirdiyi və adını hər zaman qürurla çəkdiyimiz böyük sənətkardır: Əbdülmüslüm Məhəmməd oğlu Maqomayev. Onun operaları, simfonik əsərləri, mahnıları, kino və dram teatrları üçün yazdığı musiqilər milli bədi irsimizin parlaq səhifələrini təşkil edir. Bəstəkar ömrünün 30 ildən çoxunu Azərbaycan musiqi sənətinin inkişafına həsr etmişdir.

Qabaqcıl fikirlərlə yaşayan bu böyük sənətkar həmişə zəmanəsi ilə bağlı olmuş, xalqın həyatını, mübarizəsini əks etdirməyə çalışmışdır. O, daim güclü və düşüncənə qəhrəmanlar axtarışında idi. Elə qəhrəmanlar ki, bu insanlar həqiqət, yüksək ideal, saf məhəbbət naminə amansız mühtilə, qəddar cəmiyyətlə mübarizəyə girməkdən qorxmamış, ölüm qarşısında belə diz çökməmiş, əqidə və düşüncələrində güzəştə belə getməmişdilər.

Müslüm Maqomayev bəstəkar, dirijor, pedaqoq, folklorşünas, ictimai xadim, Azərbaycan klassik musiqisinin təsisçilərindən biri, milli musiqimizdə Avropa üslubunda ilk operanın - 1935-ci ildə yazılmış "Nərgiz" operasının müəllifi, Əməkdar incəsənət xadimi idi. O, professional musiqiyə dostu və qohumu dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə birlikdə XX əsrin övəllə-

Ailədə musiqiyə çox böyük maraq vardı. Əbdülmüslümün böyük qardaşı da musiqi ilə məşğul olardı. Kiçik qardaş ilk musiqi dərslərini məhz ondan almışdı. M.Maqomayev 1900-cü ildə məktəbi bitirib Qori Müəllimlər Seminariyasına qəbul olunmuşdu. Elə Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə sonradan heç zaman qırılmayan dostluq əlaqələrinin təməli də burada qoyulmuşdu. Yollar və arzular eyni məkanda birləşmişdi onları, burada dostlaşmış, bir-birinə inanmış, fikir və əqidə qardaşlarına çevrilmişdilər. Dörd il eyni seminariyada eyni duyğularla sənətə, musiqiyə sonsuz sevginin əsiri olmuşdular. Hər ikisi eyni ilin eyni günündə dünyaya göz açmışdı - 18 sentyabr 1885-ci ildə. Azərbaycan opera xorunun banilərindən sayılan Hənəfi Terequlov xatirələrində yazırdı: "Avazla oxumaq və skripkada çalmaq dərsləri Üzeyir bəy

yində dayanan Müslüm Maqomayev bəstəkar, dirijor, şəxsiyyət, fərd, insan kimi - yaşadığı illərin, dövrün məhsuludur, bəhrəsidir. Həm də bu dövr - uçurumla aralanmış iki parçaya bölünüb - inqilabdan əvvəlki və sonrakı illər. Müslüm Maqomayev ömrünün inqilabdan qabaqki səhifələri - Qori Seminariyası, Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə tanışlıq, dostluq, Əyalətdə müəllimlik, Bakıya gəlib qəti surətdə musiqi aləminə daxil olması, dirijorluq fəaliyyəti və nəhayət, bir bəstəkar kimi başibələli debütü - "Şah İsmayıl". "Şah İsmayıl"ın daşdan çıxan, daha doğrusu, yangının odundan - alovundan çıxan, sonralarsa Ərəblinskinin ölümünü ilə qovuşan premyerası...

Tamaşanın premyerası ləğv edilmir... Premyera başlar-başlamaz bir nəfər səhnəyə çıxıb deyir: "Ağalar, rica edirəm ayağa qalxıb böyük aktyorumuz Hüseyn Ərəblinskinin xatirəsini birdəqiqətlik sükutla yad edək". Akademik Rafael Hüseynov "Yaşıl yarpaq" əsərində yazır ki, bütün salon qalxır ayağa: "Müslüm onsuz da ayaq üstədir; pult arxasında dayanıb. Martın 7-dir. Bu gün Hüseyn Ərəblinskinin torpağa tapşırıqlar. Bu gün "Şah İsmayıl"ın daşdan çıxan, daha doğrusu, yangının odundan - alovundan çıxan, sonralarsa Ərəblinskinin ölümünü ilə qovuşan premyerası..."

Tamaşanın premyerası ləğv edilmir... Premyera başlar-başlamaz bir nəfər səhnəyə çıxıb deyir: "Ağalar, rica edirəm ayağa qalxıb böyük aktyorumuz Hüseyn Ərəblinskinin xatirəsini birdəqiqətlik sükutla yad edək". Akademik Rafael Hüseynov "Yaşıl yarpaq" əsərində yazır ki, bütün salon qalxır ayağa: "Müslüm onsuz da ayaq üstədir; pult arxasında dayanıb. Martın 7-dir. Bu gün Hüseyn Ərəblinskinin torpağa tapşırıqlar. Bu gün "Şah İsmayıl"ın daşdan çıxan, daha doğrusu, yangının odundan - alovundan çıxan, sonralarsa Ərəblinskinin ölümünü ilə qovuşan premyerası..."

Tamaşanın premyerası ləğv edilmir... Premyera başlar-başlamaz bir nəfər səhnəyə çıxıb deyir: "Ağalar, rica edirəm ayağa qalxıb böyük aktyorumuz Hüseyn Ərəblinskinin xatirəsini birdəqiqətlik sükutla yad edək". Akademik Rafael Hüseynov "Yaşıl yarpaq" əsərində yazır ki, bütün salon qalxır ayağa: "Müslüm onsuz da ayaq üstədir; pult arxasında dayanıb. Martın 7-dir. Bu gün Hüseyn Ərəblinskinin torpağa tapşırıqlar. Bu gün "Şah İsmayıl"ın daşdan çıxan, daha doğrusu, yangının odundan - alovundan çıxan, sonralarsa Ərəblinskinin ölümünü ilə qovuşan premyerası..."

dər uzaqlaşaraq bura xor ifaları, ariyalar, rəqslər əlavə edirdi. Bu da onun bir daha klassik opera formasına uyğunlaşmasına imkan yaradırdı.

"Şah İsmayıl" operası 1919-cu ildən bəri təqribən 400 dəfə oynanıb.

Əsl mücadilə

Böyük sənətkar həmişə mücadilənin önündə idi, daha ciddi əzmkarlıqla çalışırdı. "Şah İsmayıl" operasının mərhələli şəkildə təxminən on ildək çəkmək redaktəsi dövründə Müslüm Maqomayev Üzeyir bəy Hacıbəyli və Zülfüqar Hacıbəyovla birlikdə bir sıra Azərbaycan xalq mahnılarının nota salınaraq işlənməsi ilə məşğul olur. 1927-ci ildə Maqomayevin redaktəsi ilə "Talış xalq mahnıları"nın ilk məcmuəsi çıxır. Bu məcmuəni Üzeyir bəy Hacıbəyli tərtib etmişdi. Üç yüzdən artıq Azərbaycan xalq mahnı və rəqsinin simfonik işlənməsi isə Müslümə aiddir.

1920-1930-cu illərdə görkəmli musiqi xadimi "Azərbaycan incəsənəti", "Raport veririk" kinofilmərinə, Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölümlər", Cəfər Cabbarlının "1905-ci ildə" dram tama-

şını və digər əsərlərə də musiqi bəstələyir. Bundan başqa, simfonik orkestr üçün "Azərbaycan çöllərində", "Ceyran", "Turacı", "Şüşət dəramədi", "Çeçen rəqsi" və s. bu kimi əsərlərini yazır. Eyni zamanda vokal musiqisi sahəsində də fəaliyyətini davam etdirir. "Bahar", "Tarla", "Bizim könd" kimi bir-birindən gözəl, milli koloritli mahnılar bu dövrün məhsuludur.

Müslüm Maqomayevin "Koroğlu" dastanı əsasında opera yazmaq niyyəti də vardı. Hətta 1932-ci ildə bu işə başlamışdı. Amma sonra Üzeyir bəy Hacıbəylinin də eyni mövzuda əsər üzərində işlədiyini öyrəndiyindən onu yarıda

baleti və "Xoruz bəy" adlı musiqili komediyası da var.

Görkəmli musiqi xadimi ictimai işlərdə kifayət qədər fəal idi. 1920-ci ildə o, Azərbaycan SSR Təhsil İşçiləri Birliyinin sədri seçilmişdi. 1921-ci ildə isə Azərbaycan Xalq Təhsili Komissarlığının incəsənət şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin edilmişdi. Sonralar Azərbaycan Dram Teatrının bədi rəhbəri, Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının baş dirijoru vəzifəsində çalışmış, 1929-cu ildən 1931-ci ilə qədər Azərbaycan Radio Komitəsində musiqi şöbəsinin rəhbəri olmuşdu.

Ömrə vida... son akkordlar

O, 1937-ci ildə 52 yaşında əbədiyyətə qovuşdu. Əcəl onu yaşının, təcrübəsinin yaradıcılıq üçün ən gözəl dövründə apardı, nə qədər istəkləri, arzuları, ideyaları yarımçıq qaldı. Müslüm Maqomayev Nalçıkədə vəfat etdi.

Badigülcəməl xanımla evliliklərindən onların Cəmaləddin və Məhəmməd adında iki oğlu dünyaya gəlmişdi. Böyük oğlu Cəmaləddin Maqomayev sonralar Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin müavini, Azərbaycan KP Bakı vilayət komitəsinin ikinci katibi olmuş, 1953-1957-ci illərdə Azərbaycan SSR-in sənaye naziri vəzifəsində çalışmışdı.

Dünyaşöhrətli müğənnimiz Müslüm Maqomayevin atası Məhəmməd Maqomayev isə rəssam idi. Əfsus ki, o, İkinci Dünya müharibəsi zamanı 1945-ci ildə Berlin yaxınlığında qəhrəmancasına həlak olmuşdu.

Müslüm Maqomayevin Fəxri xiyabandakı məzarı, adını daşıyan Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası, filarmoniyamızın qarşısındakı büstü milyonlarla azərbaycanlının qürur yeridir. Dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyli yaxın dostu, silahdaşı, həmkarı Müslüm Maqomayevin yaradıcılığına böyük dəyər verərək yazırdı: "Bəşər tarixində elə şəxsiyyətlər var ki, onlar tək özləri üçün yox, bütün xalqın, bəlkə də bütün bəşəriyyətin xoşbəxtliyi naminə həyata gəliblər. Belə insanlar xalqa nəinki sağlığında, hətta ölümündən sonra da xeyir götürürlər. Müslüm Maqomayev əsl realist xalq bəstəkəri idi, Azərbaycan musiqi incəsənəti yolunda duran bütün sədləri amansızcasına vurub dağdan cəsəratlı novator idi!"

*İradə ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"*

Klassik musiqimizin Müslüm zirvəsi

rində, incəsənətin, o cümlədən musiqi teatrının ən fəal inkişafı dövründə gəlmişdir. Yaşadığı 52 illik ömür çərçivəsində Üzeyir bəyin yaratdığı teatr truppasının rəhbəri olmuş, "Leyli və Məcnun", "Əsli və Kərəm", "Şeyx Sənan" operalarına, "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan" musiqili komediyalarına dirijorluq etmişdir. Müslüm Maqomayev 1916-cı ildə ilk irihəcmli musiqi əsərini - "Şah İsmayıl" operasını yazmışdır.

Sonra "Nərgiz" operasını, "Azərbaycan çöllərində", "Azad olunmuş Azərbaycan qadınının rəqsi", "Dərviş", "Şələlə", radio marşı kimi simfonik əsərlərini bəstələmiş, "Ceyran", "Turacı", "Çeçen rəqsi" oyun havalarını, "Bahar", "Bizim könd", "Mazut ordu-su" kimi mahnılarına həyat vermişdir.

Böyük bəstəkarın 110 illik yubileyi dövlət səviyyəsində qeyd edilmişdir. Ümummillə Lider Heydər Əliyev 1995-ci ildə xüsusi sərəncam imzalamış, bir il sonra - 1996-cı ildə təntənəli yubiley tədbiri keçirilmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyev həmin tədbirdə iştirak etmiş və "böyük bəstəkarın xatirəsi qəlblərdə əbədi yaşayacaqdır" kimi fikirlərlə bu şəxsiyyətin yaradıcı irsinə yüksək dəyər vermişdir. On ildən sonra, 2005-ci il sentyabrın 20-də Prezident İlham Əliyev görkəmli musiqi xadiminin 120 illik yubileyinin qeyd edilməsi ilə bağlı sərəncam vermişdir. Həmin dövrdə bəstəkarın irsi geniş şəkildə öyrənilmiş, silsilə məqalələr, dissertasiyalar yazılmış, sistemli yanaşmaların nümunəsi olan kitablar çap olunmuşdur.

İllər, uğurlar:

Sənətə sonsuz sevgi

...Əbdülmüslüm Məhəmməd oğlu Maqomayev 1885-ci ildə Qroznı şəhərində dünyaya gəlmişdi. Atası Məhəmməd əslən Qax rayonunun İlisu kəndindən idi, bəzi mənbələrə görə, İlisudakı qədim İçəriçar məhəlləsində dəmirçiliklə məşğul olardı. Sonralar ailəsi ilə Qroznıya köçmüşdü. Sənətini orada davam etdirməyə başlamışdı.

Hacıbəyovun, Müslüm Maqomayevin, mənim və bir sıra başqa yoldaşlarımızın xüsusilə xoşuna gəlirdi. Biz təkə skripka ilə kifayətlənməyib, nəfəs alətlərində də çalmağı öyrənmək qərarına gəldik. Üzeyir baritonu seçdi, Müslüm klarneti. Bizim məşğələlərimiz müvəffəqiyyətlə keçdi. Altı-yeddi aydan sonra bizi seminariyanın orkestrinə qəbul etdilər".

1909-cu ildə Müslüm Maqomayev Tiflis Pedaqoji İnstitutunda müvəffəqiyyətlə imtahan verərək şəhər məktəblərində müəllimlik etmək hüququ alır. İki il sonra Bakıya köçərək 1911-ci ildə Sabunçudakı şəhər kollecinə işə başlayır. Bakı həyatı ona həmin vaxtlarda Üzeyir bəy Hacıbəylinin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən müsəlman opera truppası ilə əməkdaşlıq imkanını verir. Azərbaycan musiqili teatrının orkestrində skripkada ifa etməyə başlayır.

"Şah İsmayıl"

1913-cü ildə Müslüm Maqomayev "Məhəbbət" və "Şah İsmayıl" operalarını yazmağa başlayır. "Məhəbbət" operası bitməmiş qaldığından 1916-cı ildə tamamladığı "Şah İsmayıl" operası görkəmli bəstəkarın ilk səhnə əsəri sayılır.

Belə bir əsərin yazılmasının da maraqlı tarixçəsi var. Sabunçuda müəllim işləyərkən qayını Hənəfi Terequlov ona Mikayıl Müşfiqin ara-sıra şeirlər yazan atası Mirzə Qədir İsmayılzadənin opera yazmaq həvəsindən danışır. Mirzə Qədir Bakıdakı "Səadət" məktəbinin müəllimi idi. "Vüsaqi" təxəllüsü ilə gözəl şeirlər yazırdı. Hənəfi Terequlov Mirzə Qədirlə Müslüm Maqomayevi tanış edir və bəstəkar "Şah İsmayıl" operasını Mirzə Qədirin eyniadlı poeması əsasında yaradır. Amma əsərin səhnə taleyi o qədər də rəvan olmur. Operanın premyerası ərəfəsində Tağıyev teatrı yandırılır. Bundan bir müddət sonra təşkil edilən ikinci premyerada isə rejissor Hüseyn Ərəblinski öldürülür.

Xalq yazıçısı Anar yazır: "Musiqi tariximizin görkəmli xadimi mövqə-

yıl"ın premyerasıdır". Müslüm Maqomayev irsinin tədqiqatçıları akademik Z.Səfərova, musiqişünas Q.İsmayılova, ədəbiyyatşünas E.Akimova qeyd edirlər ki, Müslüm bəy özünün yaratdığı "Şah İsmayıl"a hədsiz dərəcədə vurğun imiş. Çox sevirmiş bu əsəri və həmişə özü bu əsərə dirijorluq etmiş. Üzeyir bəy M.Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasından bəhs edərkən göstərdirdi ki, gözəl musiqi materialı və sjetin dramatik ifadəliliyi əsərin böyük şöhrət qazanmasına səbəb olmuşdur: "Şah İsmayıl" Azərbaycanın ozamankı musiqi həyatında improvizə olunmuş milli operanı Avropa operasının texniki cəhətdən inkişaf etmiş formaları ilə əlaqələndirmək sahəsində ilk təşəbbüsdür".

Müslüm Maqomayevin "Şah İsmayıl" operası xalq əfsanəsinə əsaslanır. Burada milli folklor nümunələrindən geniş istifadə edilib. Operanın ilk nəşrində çoxsaylı dialoq epizodları vardı, musiqi isə daha çox improvizasiya və muğam prinsiplərinə əsaslanırdı. Sonradan isə bəstəkar öz əsərini bir neçə dəfə redaktə edir. Hər redaktəsində də improvizasiya üsulundan mümkün qə-

salamlamışdı. Nəhayət, Maqomayev və M.S.Ordubadı Dövlət Opera teatri üçün türk dilində "Nərgiz" operası yazmağı öhdələrinə götürmüşlər.

"Nərgiz" operası

O, bu əsəri Hüseyn Cavidin "Çobanlar" radiopyesinin süjeti əsasında yazır. Librettonun müəllifi Məmməd Səid Ordubadıdır. Bəstəkar "Nərgiz" operasında improvizasiya üsulundan mümkün qədər uzaqlaşır. Operanın melodik quruluşunda milli musiqi nümunələrinə intensiv müraciət etməklə yanaşı, çoxşəxli xora da üstünlük verir. Bu operanın uğurunda Müslüm Maqomayevlə yanaşı, tanınmış bəstəkar həmkarı R.M.Qliyerin də müəyyən rolu olur.

Müəllif əsəri 1935-ci ildə yazsa da, ağır xəstəliyinə görə opera üzərində işləri tam başa çatdırı bilmir. Bunu R.M.Qliyer öz üzərinə götürür, onu səhnə həlli üçün hazırlayır. 1935-ci ilin 24 dekabrında A.Tuqanovun rejissorluğu və dirijorluğu ilə "Nərgiz" operasını premyerası olur. Opera elə böyük rəğbət qazanır ki, Müslüm Maqoma-

şını və digər əsərlərə də musiqi bəstələyir. Bundan başqa, simfonik orkestr üçün "Azərbaycan çöllərində", "Ceyran", "Turacı", "Şüşət dəramədi", "Çeçen rəqsi" və s. bu kimi əsərlərini yazır. Eyni zamanda vokal musiqisi sahəsində də fəaliyyətini davam etdirir. "Bahar", "Tarla", "Bizim könd" kimi bir-birindən gözəl, milli koloritli mahnılar bu dövrün məhsuludur.

Müslüm Maqomayevin "Koroğlu" dastanı əsasında opera yazmaq niyyəti də vardı. Hətta 1932-ci ildə bu işə başlamışdı. Amma sonra Üzeyir bəy Hacıbəylinin də eyni mövzuda əsər üzərində işlədiyini öyrəndiyindən onu yarıda

baleti və "Xoruz bəy" adlı musiqili komediyası da var.

Görkəmli musiqi xadimi ictimai işlərdə kifayət qədər fəal idi. 1920-ci ildə o, Azərbaycan SSR Təhsil İşçiləri Birliyinin sədri seçilmişdi. 1921-ci ildə isə Azərbaycan Xalq Təhsili Komissarlığının incəsənət şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin edilmişdi. Sonralar Azərbaycan Dram Teatrının bədi rəhbəri, Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının baş dirijoru vəzifəsində çalışmış, 1929-cu ildən 1931-ci ilə qədər Azərbaycan Radio Komitəsində musiqi şöbəsinin rəhbəri olmuşdu.

Ömrə vida... son akkordlar

O, 1937-ci ildə 52 yaşında əbədiyyətə qovuşdu. Əcəl onu yaşının, təcrübəsinin yaradıcılıq üçün ən gözəl dövründə apardı, nə qədər istəkləri, arzuları, ideyaları yarımçıq qaldı. Müslüm Maqomayev Nalçıkədə vəfat etdi.

Badigülcəməl xanımla evliliklərindən onların Cəmaləddin və Məhəmməd adında iki oğlu dünyaya gəlmişdi. Böyük oğlu Cəmaləddin Maqomayev sonralar Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin müavini, Azərbaycan KP Bakı vilayət komitəsinin ikinci katibi olmuş, 1953-1957-ci illərdə Azərbaycan SSR-in sənaye naziri vəzifəsində çalışmışdı.

Dünyaşöhrətli müğənnimiz Müslüm Maqomayevin atası Məhəmməd Maqomayev isə rəssam idi. Əfsus ki, o, İkinci Dünya müharibəsi zamanı 1945-ci ildə Berlin yaxınlığında qəhrəmancasına həlak olmuşdu.

Müslüm Maqomayevin Fəxri xiyabandakı məzarı, adını daşıyan Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası, filarmoniyamızın qarşısındakı büstü milyonlarla azərbaycanlının qürur yeridir. Dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyli yaxın dostu, silahdaşı, həmkarı Müslüm Maqomayevin yaradıcılığına böyük dəyər verərək yazırdı: "Bəşər tarixində elə şəxsiyyətlər var ki, onlar tək özləri üçün yox, bütün xalqın, bəlkə də bütün bəşəriyyətin xoşbəxtliyi naminə həyata gəliblər. Belə insanlar xalqa nəinki sağlığında, hətta ölümündən sonra da xeyir götürürlər. Müslüm Maqomayev əsl realist xalq bəstəkəri idi, Azərbaycan musiqi incəsənəti yolunda duran bütün sədləri amansızcasına vurub dağdan cəsəratlı novator idi!"

*İradə ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"*